
BEVEZETŐ: KÖSZÖNTÉS ÉS ELIGAZÍTÁS

Spéder Zsolt

Egy kötet összeállításának számtalan oka, szerkesztésének számtalan alapelve lehet. Ennek a kötetnek a tanulmányait Pongrácz Tiborné Marietta személyisége és munkássága köti össze. A szerzők – pályatársak és barátok, kollégák és tanítványok – egy-egy olyan írással köszöntik őt, amelyek egyszer megindítóan szubjektívek, máskor szigorúan szaktudományosak, ám minden esetben frissek, a Marietta iránti tisztelet, elismerés és szeretet szülöttei.

Kötődésünk hozzá sokféle. Sokan vagyunk, akik naponta találkozunk vele és számtalan közös munkával rendelkezünk, de ugyanilyen sokan csak tudományos üléseken hallgatjuk meg őt és egymást, s folytatunk vitát, vagy a tudományos folyóiratok olvasása során gondolatban cserélünk eszmét vele. Abban azonban egységesek vagyunk, hogy elismerjük szakmai teljesítményét, a meghatározó demográfusok körébe soroljuk őt, és csodáljuk megismételhetetlen megjelenését és részvételét a vitákon, konferenciákon.

A kötet szerkesztőjeként úgy vélem, hogy egy hosszú tudományos életpálya köszöntése során vétek lenne nem megemlíteni az életmű néhány alkotóelemét és az értelmiségi szerepvállalás néhány fontos jellemzőjét. Mindezt természetesen annak tudatában teszem, hogy a teljességet meg sem közelítve, csupán néhány dolgot emelhetek ki.

Marietta a hazai társadalmi demográfia megalapozói közé tartozik. Ahogy ez a tudományfejlődés során lenni szokott, az egyes diszciplínákon belül különböző irányzatok küzdenek egymással, mindenki „fősodor” kíván lenni, de csak néhány tudja ezt az igényét valóra váltani. Abban az időben, amikor Marietta kutatni kezdett, a társadalmi demográfia a klasszikus, formális demográfia mellett a „megtúrt” irányzatok közé tartozott. Ezen irányzat meghatározó jellemzője, hogy a demográfiai viselkedést társadalmi cselekvésnek tekinti, az egyéni döntésekben a normáknak és az attitűdöknek meghatározó szerepet tulajdonít. A döntések

értelmezése során nemcsak az objektív körülményeket veszi számba, de ugyanilyen jelentőséget tulajdonít a közösségi normatíváknak, a közvéleménynek is. E közelítésmód végigvonul a serdülőkori terhességgel kezdődő, majd a sokgyermekeseket vizsgáló és a házasságon kívüli születéseket taglaló munkásságán, míg végül a családi értékvizsgálatok során csúcsonylik ki. Ma egy-egy európai népesedési konferencián a társadalmi demográfia képviselői alkotják inkább a többséget, és Magyarországon is ez a megközelítésmód vált a demográfia vezető irányzatává. E szemléletmód következetes hazai alkalmazásának bizonyára szerepe van abban, hogy Marietta munkásságát a demográfia tudományán kívül a rokon társadalomtudományokban is sokan ismerik.

Mint minden tudomány, így a demográfia is folyamatosan, újra és újra az alapkérdésekkel foglalkozik: a születések, a halálozás, a korszerkezet alakulását kívánja megérteni, ezeket részletezi, „kerülgeti”, próbálja új perspektívába helyezni, keresi az alapkérdés megoldásának új módszereit. Marietta sokféle témában végzett kutatást, de alapvetően a születéseket körülvevő eseményekre és körülményekre koncentrált. Ezen belül különösen a családalapítás körüli demográfiai események, a döntéseket formáló tudati viszonyok érdekelték. A Család vonzásában tehát nemcsak azért tűnik indokolt címválasztásnak, mert a tisztelgő cikkek többsége a családi viszonyok egy-egy aspektusát mutatja be, de azért is, mert Marietta érdeklődésének homlokterében a XX–XXI. századi hazai családi viszonyok megértése áll.

A tudományos életművön végigtekintve, komoly tanulással szolgálnak az egyes adatgyűjtésekről készült jelentések, amelyek részletes betekintést engednek egy-egy kutatás menetébe, és így komoly kutatásmódszertani tanulságok levonását teszik lehetővé. Nemcsak a társadalmi demográfusok, de minden survey-t alkalmazó empirikus társadalmi kutató elismeréssel adózhat annak a körültekintésnek és találékonyságnak, amely egy-egy kutatás kialakítását és lebonyolítását jellemezte.

A magyar társadalmi demográfiai irányzat kialakulásának megidézésekor nem hagyhatom említés nélkül Pongrácz Tiborné Marietta és S. Molnár Edit három évtizedes együttműködését és annak elismerését – ami kollégánk kötetünkben közölt „szubjektív visszatekintéséből” is kiderül –, hogy a tudományos teljesítmények létrejöttében milyen lényeges szerepet töltenek be a hosszú távú, közös elismertségen, bizalmon és barátságon alapuló együttműködések.

Marietta tudományos életútját végigkíséri a magyar népesség és a magyar társadalom jövőjéért érzett aggodalom. Az a fajta kutatói és értelmiségi mentalitás jellemzi, amely vallja, hogy a kutatási eredményeknek hozzá kell járulniuk a társadalmi problémák megoldásához, egy jobban működő magyar társadalom

kialakításához. Ez az elköteleződés érhető tetten abban, hogy a kutatói eredményeket a szakmai konferenciákon túl a szélesebb nyilvánossághoz is mindig eljuttatta, bízva abban, hogy ezek az ismeretek a társadalompolitikai döntéshozók látókörébe is bekerülnek, és így a társadalompolitikai döntések tárgyyszerűbbek, megalapozottabbak lesznek. Nemcsak az MTA Demográfiai Bizottsága és más demográfiai és szociológiai szakbizottságok aktív tagja, de meghatározó személyisége számtalan civil szervezetnek is, így a Magyar Család- és Nővédelmi Tanácsnak vagy a Népesedési Kerekasztalnak.

Legyen szó konferenciáról, kerekasztal-beszélgetésről, műhelyvitáról, folyosói beszélgetésről, Marietta folyamatosan diskurzust formáló szerepet játszik. Vitakozó szellem, értékrendjét és szempontjait egyértelműen felvállaló személyiség, ami a beszélgetéseket, egyeztetéseket étellel telíti, ami állásfoglalásra készlet. Ez a magatartás elengedhetetlen „kovásza” a tudományos és közéleti diskurzusnak.

Pongrácz Tiborné, Marietta egész szakmai pályáját a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetében töltötte. Az élethossziglani hűség már nem szokványos életpálya. Itt vált kutatóvá és tanulta meg a demográfusi szakmát, volt tudományos segédmunkatárs, tudományos titkár, vezető kutató, kutatásvezető és igazgatóhelyettes. Volt tanítvány és tanító, kolléga és barát, kritikus és támogató vitapartner. Nincsen olyan szerep, amit – egy klasszikus kutatói életpályához tartozónak gondolunk – ne élt volna meg. Kutatói pályájával formálta a mindenkori intézetet, képviselte azt itthon és külföldön. Tervei és tevékenysége alakítása során soha nem veszítette szem elől annak jövőjét. Tanultunk tőle, becsüljük, és noha egyfelől továbbra is elválaszthatatlan része marad a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetnek, azzal, hogy a jövőben már nem az eddigi aktivitásával vesz részt a mindennapi munkában, jelentős hiányt jelent majd mind az Intézet, mind pedig a hazai demográfia számára.

Budapest, 2014. augusztus

Spéder Zsolt